

Діалог двох співрозмовників тривав би, здається, до перших півнів, та дружина Ганна (з перечинського роду Скрипів) тут, як тут: "Людоньки, ваш "золотослів", кому не надоїв, а шестирічному онукові Михайликові не наснитися! – І зовсім лагідно: "Може, завтра проглянете цю купку праць..." Назву бодай деякі з низанки: "Місто над Ужем" (Ужгород, 1973, співавтор – Василь Пальок), "Бела Кун" (Москва, 1975), "Історія південних і західних слов'ян" (Київ, 1966), тритомна "История Венгрии" (Москва, 1972), "Нариси історії Закарпаття". – Т.І. (Ужгород, 1993); – Т.2. (Ужгород, 1995) та ін. І всюди – співпереживання вченого, талант дослідника, одне слово, корона його працелюбної душі.

Свого часу Федір Потушняк (1910–1960), образ якого, на жаль, дехто з його молодших побратимів все ще силкується принизити, охоче повторював: "Якщо живеш у Римі, то й живи у згоді з римськими звичаями". Складний за вікном час. Він диктує свої закони, що, як вітки верболозу, зеленим дощем падають на людей. Поміж ними неважко впізнати професора Івана Гранчака, нині директора Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень, завідувача кафедрою історії та суспільних дисциплін Ужгородського інституту інформатики, економіки та права. Отже, мав автор роману "Повінь" цілковиту правду: велике то діло пізнати сутність звичаїв... Легко затремтіли повіки – давно не був у рідному селі. Однак рішенець вже у серці і завтра неодмінно поїде в Нове Давидково, що засноване, як подейкують історики, донькою Ярослава Мудрого Анастасією... Довга дорога стелиться селом, бо проходить вона через людські долі...

ШЛЯХ У НАУКУ – НЕ ГЛАДКА ДОРІЖКА, А СКЛАДНА

Відповіді Івана Гранчака на запитання,
доцента кафедри історії України Миколи ВЕГЕША

М.В.Іване Михайловичу! Ми поруч працюємо в університеті, в наукових закладах. Багато читали про Вас, про Ваш шлях в науку. Але чимало питань з Вашої творчої біографії, яка деякою мірою може бути повчальною, маловідомі.

Маючи нагоду розмовляти з Вами перед 70-річним ювілеєм, хотів би запитати: "Коли, як, при яких обставинах Ви зробили крок назустріч науці?"

Про свій шлях у науку тяжко говорити, бо тут було більше стихійного, як осмисленого. Частково я уже писав про це в газетних статтях "Університет в моєму житті" (Новини Закарпаття. – 1995. – 30 вересня, 3 жовтня, 10 жовтня, 12 жовтня) з нагоди 50-річчя Ужгородського університету. Прошло два роки і мені виповнюється 70 років. Прожити велике і нелегке життя. Не соромлюсь, що став 70-річним дідусем, одним із старіших учених-істориків Закарпаття і радо поділюся з Вами, молодими істориками, досвідом свого творчого життя, охоче згадаю, як став я істориком, педагогом, вченим з двома вищими дипломами – доктора історичних наук і професора.

На формування людини завжди впливає безліч факторів. Але вирішальними є родинна обстановка, створені об'єктивні умови і оточення, в якому людина росте, формується.

Я хотів би розпочати з родинного оточення, бо тут закладалися ті камені, ті фактори, які становлять фундамент всієї людської надбудови. Що дитина візьме від батьків – любов до праці, рідної оселі, краю, мови, повагу до старших, уміння спілкуватися з людьми, віру в Бога, чесність, сумлінність або їх антиподи, – вона пронесе це через все своє життя. Набуті в родині риси, хороші чи негативні, в житті можуть, звичайно, змінюватися. Але суть їх залишається визначальною і проявляється в характері людини.

З висоти 70-річчя я все більше усвідомлюю, що на життєвому шляху, а він був нелегким, я все більше відчував силу тих факторів, які закладались в родинній обстановці Михайла Юрійовича Гранчака та Марії Іванівни Варги, в якій я народився 7 жовтня 1927 року. Батько і мати закінчили початкову школу, але були добре освічені: вміли не лише читати і писати по-руськи (українськи), але вміли читати молитви на старослов'янській мові, обоє знали усну і письмову угорську мову. Батько розмовляв (слабо, правда) німецькою, а мати єврейською мовою (вона працювала у багатих євреїв і вивчила, як говорять, кухонну єврейську мову).

Мовна обстановка родини, безперечно, вплинула на мене. Коли батько і мати хотіли "посекретничати", то розмовляли угорською мовою. Я страшно хотів знати, про що вони говорили. І почав вивчати мову. Добре, що по сусідству проживала дружня нам родина угорця Ш.Ороса. Від дітей я також учив угорську мову. В IV-V класах я вже трохи знав мову і сімейні секрети батьків відпадали.

Отже, родина дала початки для вивчення мов. Дуже шкодую, що я не зміг збагатити цю традицію і досконало вивчити кілька мов. Та все ж знаю рідну українську мову з примішками давидківського діалекту,

люблю і знаю російську мову, знаю угорську, словацьку, чеську і, користуючись словником, читаю англійською мовою.

Батьки були землеробами. Володіли близько 2 га землі. Це ясно, що були сільськими батраками. Дітей мати народила 11, а вижили 5: чотири хлопці і одна дівчина. Останній брат, Василь, народився коли мені було 20 років і я вже збирався женитися. Із врожаю 2 га нам вистачало картоплі при доброму врожаю, квасолі, капусти і хрину. Хліба ніколи не вистачало: завжди з березня до серпня купували, або позичали. Хліб пшеничний їли 3–4 рази в рік: на різдво, паску, храм церкви та ще з якоїсь сімейної нагоди. Мати працювала на землі, а батько батракував, підробляв. Так родина і жила. Дуже тяжко було. На голові у батька, крім п'яти дітей, ще й борг висів. Тому і мати, і батько дуже багато працювали. З дитинства і мене до праці привчили. З 14 років я з батьком не тільки орав, копав, косив, але і в найми ходив. Батько був теслярем. Ми робили огорожі, сарайчики зводили, підводи ремонтували. Кому що потрібно було.

Отже, батьки прищепили любов до праці. Вимагалось не тільки зробити, але і якісно все провести. Коли з батьком працював, то придивлявся до кожного кроку і коли не так зроблю, то слідувало не тільки усне зауваження, але й покарання. Любов до праці, яку прищепили батьки, я проніс через усе життя. Керувався лозунгом: що можна зробити сьогодні, не відкладай на завтра. Якщо працюєш, так працюй добре, а не просто відпрацьовуй, збувай час.

Мені уже 70 років, час би відпочивати, але роботу я дуже люблю. Жодного дня не пропускаю без роботи. І не тільки тому, щоб гроші заробити. В праці маю моральне задоволення. Я і досі пригадую, як радів результатам своєї праці батько! Мати також була і сильною, і дуже працювитою.

Від батьків я успадкував і повагу до людей, і щире ставлення до них. Моя мати була бідною, в родині всього не вистачало, але були і жebraки, ще бідніші від неї. Вона брала від свого рота, від рота своїх дітей, а біднішим давала, ділилася з ними. Батько також був щирою людиною, мав багато друзів, готовий був з ними усім ділитися. Ї йому дуже багато допомагали колеги. Через усе свідоме життя я проходив разом з добрими людьми. Я прагнув допомагати людям, які до мене звертались, і мені відповідали тим же. Я жив і продовжую жити серед людей і з людьми. Бувають і складності у взаємовідносинах, але щирість і доброта все ж переважають.

Від батька я багато дізнався про своє рідне село Нове Давидково, про місто Мукачево, про все Закарпаття. Батько був добрим знавцем

історії, зокрема історії релігії та географії. Він учасник двох світових війн. В період першої світової війни був на італійському фронті, а в другу світову війну працював три роки в таборах. Служив у австро-угорській армії, в чехословацькій і в угорській в 1939–1940 рр. Батько багато знав, чимало пережив і мені про все розповідав. Це викликало у мене інтерес до історії.

У національному відношенні батьки мало що дали. Батько і мати, як і дід, і баба, вважали себе русинами. Я також засвоїв від них поняття русин, хоч не знав, що воно означає. Батько часто говорив про Росію, її казкові багатства, але про долю України нічого не знав і мені не говорив. Отож, в школу я поступив як син русина.

В с.Нове Давидково я закінчив сім класів. Про науку й навчання і не мріяв, бо умов не було. Лише під впливом агітації учителів батьки погодилися, щоб у 1941 р. я поступив у горожанську школу в Мукачеві, в 1943 році – у Мукачівську учительську семінарію. Тут готувався до учительської роботи. Мені дуже подобалася професія учителя, а тому навчався з великим задоволенням. Захоплювався не історією, а математикою. За чотири роки навчання мав всього одну оцінку "добре" – це з праці, а решта – все "відмінно". В педучилищі я багато читав, не лише підручників, але і художню та наукову літературу. Це вже був радянський час, Закарпаття воз'єдналося з Україною. Я вже знав, що таке українці, росіяни, угорці та ін. Ї в тому, що записали мені в паспорт "українець", я не вбачав крамоли. Всі говорили, що ми, русини, є часткою українців.

Ледве чекав закінчення педучилища, щоб піти на учительську роботу. Але тут появилася нова можливість – в Ужгороді відкрили університет – можна продовжити навчання. Після тривалих роздумів, поневірянь я поступив на історичний факультет.

Група була невелика – 24 чоловіка, з яких вихідців із Закарпаття всього троє. Інші – зі східних областей, переважно фронтовики. Група була дуже дружна. Один учився краще другого. Душею групи був фронтовик, інвалід війни І.Літвіч. Старостою був також фронтовик О.Тамбовцев. Було чимало дівчат-фронтовичок. Любимцем усіх був фронтовик В.Краснішев, до речі самий слабкий студент групи, але дуже добра людина. Я був з числа молодих. Дуже любили ми і поважали викладачів М.Лелекача, А.Ігната, В.Неточаєва, Ф.Потушняка, І.Коломійця, згодом Я.Чубукова, Б.Вольфсона, І.Дашкевич та ін. Я учився на відмінно, був членом двох гуртків – історії СРСР та загальної історії.

Першим, хто звернув мою увагу на можливість продовжувати навчання в аспірантурі, це була І.Дашкевич. Вона читала курс історії

СРСР, вела спецсеминар і їй сподобалися мої виступи. У розмові після одного з семінарів вона сказала таке: "Що Ви, Іван, думаєте робити після закінчення вузу?" Я тут же відповів – працювати, бо і мені, і батькам дуже гроші потрібні. У батька п'ятеро дітей, а він один, бо мати, на жаль, дуже хворіла. "А я у вашій особі бачу хорошого історика – продовжувала Ірина Дмитрівна. – Вам би в аспірантуру".

Ці слова дуже запали мені до серця. Але соромно було мені далі говорити, бо я толком не знав, що воно таке аспірантура. На лекціях деколи говорили, але чіткої уяви про аспірантуру я не мав.

Через деякий час я зустрівся з В.Неточаєвим. Він читав курс історії України, який я дуже любив, і був керівником гуртка. Я наважився, попросив вибачення і запитав, що таке аспірантура. Володимир Іванович дав мені розгорнуту відповідь, порадив прочитати дещо. Так на третьому курсі, десь в кінці 1949 року, в мене зародилася ідея продовжити навчання в аспірантурі.

Цю мою ідею гаряче підтримав декан факультету А.Ігнат і завідуючий кафедрою загальної історії М.Лелекач, історії СРСР Я.Чубуков. Я почав ще більше працювати і вже брав курс до наукової роботи. При обміні думками з іншими студентами я з'ясував, що до продовження навчання готувалися А.Пушкаш, І.Ганжа, П.Костриба, І.Літвіч, М.Копач, А.Сабінін, Ю.Сливка та ін. На старших курсах я більше уваги приділяв вивченню спецкурсів, спецсеминарів. Багато працював над вивченням історіографії історії СРСР і загальної історії, іноземної мови.

Я навчався в тяжких умовах, але навчався. У чотирьох навчальних закладах – початкова школа, горожанська школа, педучилище, університет – учився на відмінно. Перекоаний, що ті риси, які прищепила мені родина, тут проявилися повністю. Я не тільки добре навчався, але і мав хороших друзів – це земляки І.Кузьма, Ю.Сливка, В.Смужаниця, І.Балаж, В.Гранчак, Ю.Гранчак, В.Кречковський, М.Качур та ін. Серед студентів університету ще хочу згадати колег Ф.Каневського, А.Ороса, М.Попелича, М.Лемака, В.Чопика та ін. Більшість з них після закінчення вузу пішли на роботу, а частина – в аспірантуру. У 1952 році аспірантом став і я. Так почався мій шлях в науку.

На завершення хочу сказати, що на вибір наукового шляху вирішальний вплив мали і об'єктивні умови. Після возз'єднання з Україною, хоч і було чимало великих труднощів, але сім'я наша стала жити краще, створилися об'єктивні передумови для одержання вищої освіти. Головним для нашої родини було те, що радянська влада визво-

лила нас від боргів. Саме борги і сплати процентів були великим тягарем для сім'ї. Тепер пішли в історію старі часи, а з ними і наші борги.

Друге, дали родині ділянку під забудову. Мої батьки і я з ними жили в складних умовах. У одному будинку, де були дві кімнати і сніи, жили три сім'ї. У мого батька п'ятеро дітей і ми жили в одній кімнаті (задня хижа), брат також з п'ятьма дітьми жив у передній кімнаті, а одна сестра і мати – в сінях. У 1948 році нам виділили ділянку і батько самотужки збудував невелику хату: одну кімнату і одну велику кухню. Нам стало краще.

Радянська влада, хоч і позбавила батька клаптика землі, бо все насильно забрали в колгосп, але дала йому постійну працю. В минулому батько як батрак і сільський ремісник багато терпів від безробіття. Мати працювала в рільничій бригаді колгоспу, батько в будівельній і матеріально стали жити краще. Мені допомагати не могли, але і допомоги від мене не чекали. Я п'ять років навчався в університеті і всі роки працював на різних роботах і заробляв на навчання.

І вирішальним було те, що в Ужгороді в 1945 році відкрився університет. Це відкрило двері до вузу для тисяч таких як я. Багато молоді їхало на навчання в інші вузи України і навіть до Москви. Якщо до возз'єднання у вузах різних країн Європи могли вчитися десятки, нехай сотні, то тепер при радянській владі, при тих умовах, які створилися, міг учитися кожен бажаючий. Я вчився без допомоги батьків. Знаю десятки, сотні таких студентів, що вчилися на стипендію і ще й працювали.

М.В. Отже, вуз визначив шлях у науку, а коли і при яких умовах Ви обрали спеціальність?

Навчаючись на історичному факультеті і вже мріючи про аспірантуру, я ще не мав чіткої уяви про спеціальність, бо не знав, що воно там буде. Я любив історію України, яку читав В.Неточаєв. Лякав мене радянський період історії України, бо його дуже сумбурно читав О.Шилохвіст. Мабуть, і сам не розумів того, що читав. Не розуміли, звичайно, і студенти. Багато працював я по курсу "Історія СРСР". Читав його доц. Я.Чубуков. Але великої любові до нього не було. З інтересом слухав я курс новітньої історії, але постійного викладача не було. Читали його наїздами викладачі Львівського університету.

Всі студенти великий інтерес проявляли до курсу історії зарубіжних слов'ян, який майстерно читав М.Лелекач. І моя душа до цього курсу лежала, але в університеті і не думав я про те, щоб стати славістом. Усе визначила аспірантура.

Закінчивши університет, я подав документи про вступ до аспірантури, але вже працював за направленням у Закарпатському обласному архіві. У відділі кадрів МВД, куди належав архів, мені не хотіли оформляти характеристику. Мотив у начальника відділу кадрів Чоловського був такий: "Не рипайся, Івану Михайловичу, бо з аспірантури нічого не вийде". Коли все ж я настояв на видачі характеристики, то начальник сказав, вручаючи мені аркушик паперу (характеристику обсягом в один абзац): "Ідьте і поступайте, але вченого з Вас ніколи не буде!" Це дуже мені врізалося в пам'ять і були хвилини, коли я готовий був відмовитись від аспірантури. Надихало мене одне: чутки ходили, що і А.Пушкашу також не хотіли видати характеристику і не радили їхати на навчання, але він все ж збирається. То зібрався і я.

Вступні іспити пройшли успішно. Всі три іспити склав на "відмінно" і з 1 листопада 1952 року уже був зарахованим в аспірантуру. Став аспірантом з історії країн народної демократії. Науковим керівником призначили одного з провідних учених України, тоді ще кандидата наук, Ф.Шевченка.

І почалася складна праця: підготовка іспитів кандидатського мінімуму, з історії, іноземної мови. Паралельно вибір теми кандидатської дисертації.

До аспірантури я прийшов не з пустим портфелем. Протягом трьох років, навчаючись на істфаці УжДУ, я працював у обласному архіві старшим науковим працівником на 0,5 ставки. Багато документів проходило через мої руки. Опрацьовуючи нові документи, науково оформляючи їх, я робив собі виписки з тих, які вважав цінними. Це мені радив В.Неточаєв і М.Лелекач. В архівах зберігаються найцінніші джерела з історії, а тому робота над ними збагачує людину. Самі В.Неточаєв і М.Лелекач багато працювали в читальному залі архіву, а я підбирав для них справи. Я послухався порад своїх наставників і зібрав чимало матеріалу про історію Закарпаття новітнього часу. На цих матеріалах написав дипломну роботу на тему "Закарпаття в 1918–1919 роках", яка одержала високу оцінку і частина матеріалу якої було опубліковано на сторінках обласних, республіканських газет і в журналах ("Вітчизна"). Співавтором цих перших публікацій був доцент В.Неточаєв.

Було в мене і багато інших напрацювань з історії Закарпаття 20–30-х років ХХ ст. Та в аспірантурі я спеціалізувався по зарубіжній історії, а не історії України. Пошук нової теми продовжувався майже рік. Мої симпатії все більше привертала історія Чехословаччини, бо у

портфелі було чимало матеріалів із Закарпатського архіву. В цьому плані мене підтримував не лише науковий керівник Ф.Шевченко, але і директор Інституту історії О.Касіменко, заступник директора Ф.Лось, вчені інституту І.Гуржій, О.Парасунько та ін. Але всі вони були спеціалістами з історії України, а загальна історія лише починала формуватися в інституті. Все вирішилось у Москві, в Інституті слов'янознавства, де тоді провідним спеціалістом з історії Чехословаччини була І.Мельникова.

З великим хвилюванням чекав я зустрічі з Іриною Миколаївною. Хвилювали думки, як зустріне, що скаже, чи допоможе обрати тему. Бо ще в Києві науковий керівник Ф.Шевченко говорив: "Вдалий вибір теми – це 50 процентів успіху в написанні дисертації".

День зустрічі з Мельниковою я назавжди запам'ятав. Перше, що вразило мене, – це тепла зустріч. Ірина Миколаївна почала розмову так, наче знала мене багато років. Між тим, я пам'ятав про неї трошки з архіву в Ужгороді. Вона приїжджала і працювала над темою "Закарпаття в революції 1848–1849 років". Я вітався з нею, але розмови не мав. Ірина Миколаївна прийняла мене, як близьку людину, і уважно вислухала мої проблеми. Я приніс з собою кілька варіантів тем і пропекти до них. Цей їй дуже сподобалося. Подумавши, почитавши мої проспекти, сказала: "Я працюю над питанням історії Чехословаччини 20-х років, а Ви беріть 30-і роки і продовжите моє дослідження. Щоб не брати всі 10 років, бо це для кандидатської забагато, то візьміть роки світової економічної кризи 1929–1933 рр. Це буде якраз".

Протягом кількох годин ми докладно обговорили тему, аспекти дослідження, наукове і практичне значення теми і т.д. Це мене і зробило остаточно славістом. Правда, Ірина Миколаївна порадила звернутися ще до ряду вчених, які досліджували історію Чехословаччини, щоб не припуститися помилки, бо вона дорого коштувала б. Таким ученим був канд. істор. наук, секретар відділення історії Президії АН СРСР С.Прасолов. Вона допомогла організувати зустріч з ним, бо це було не так просто.

Зустріч з С.Прасоловим мене ще більше переконала в правильності обраної теми. І так я почав працювати в галузі історії Чехословаччини 1929–1933 років.

Працював у архівах і бібліотеках Москви, Ленінграда, Києва, Ужгорода і Берегова. Одне, що мене хвилювало, – мені не могли дати відрядження до Праги. Кордони СРСР в ті роки ще були закриті на замки. Але всі консультианти переконували мене: кандидатську дисертацію на тему, яку я обрав, можна написати і на матеріалах архівів та бібліотек СРСР. Це придавало мені сили в роботі над дисертацією.

Збирав я матеріал, узагальнював, писав розділи та параграфи – складові частини дисертації. Тим часом не раз приїздив до Ужгорода, бував на історичному факультеті, радився з М.Лелекачем. Сам він за фахом медієвіст, але був ученим широкого профілю і охоче обговорював мої наукові плани. У доц. М.Лелекача була і багата бібліотека, в якій працювало чимало дослідників. Дозволив він і мені попрацювати над пресою, яка зберігалася в його бібліотеці. З Миколою Михайловичем ми обговорювали різні аспекти моєї роботи. Він допомагав мені стати славістом. Давав мені праці з історії Чехії та Словаччини для опрацювання.

В Інституті історії мене активно підтримував доктор історичних наук, згодом член-кореспондент І.Гуржій, доктор історичних наук О.Парасунько. Ми працювали в одному кабінеті, а тому я мав змогу все з ними обговорювати. Вони не були спеціалістами із загальної історії, але вчені широкого профілю. Добре знали вони методика наукових досліджень. Особливий інтерес до моєї праці проявляв І.Гуржій. Кожен написаний мною параграф перечитував, ретельно редагував, робив мовно-стилістичну правку. Адже ж я, закарпатський українець, хоч і розмовляв і писав українською мовою, але сильно відчувався вплив діалектів.

Звертався я за порадами і до славіста Київського університету проф. В.Жебокрицького, спеціаліста з історії народів Балкан, який на півставки працював і в Інституті історії. Віктор Андрійович мене запрошував на кафедру, доручав рецензувати курсові і дипломні роботи. Я бував на його лекціях з історії південних і західних слов'ян, з історії нового часу. Він, читаючи розділи моєї роботи, вчив мене методиці викладу матеріалу.

Але головну відповідальність за мене ніс науковий керівник Ф.Шевченко. За час мого навчання він захистив докторську дисертацію по зв'язках Росії та України в середині XVII ст., йому було присвоєно звання професора, згодом обрано членом-кореспондентом АН УРСР. У Федора Павловича тоді було чотири аспіранти в Інституті історії і не менше 10 здобувачів, що працювали в різних куточках України. Але для кожного він знаходив час, з кожним обговорював проблеми його теми, з кожним ділився досвідом. Як науковий керівник, він давав кожному проявити себе, прагнув підтримати те нове, що пропонував аспірант. Моя тема не була предметом його безпосередніх наукових інтересів, але він прагнув глибоко вникати в кожне питання, давав поради, як краще висвітлити те чи інше питання. Кредо Ф.Шевченка було таке: Тему кандидатської найкраще знає аспірант. Роль

керівника – не заважати йому сповна проявити себе. Він завжди говорив мені: "Слухай поради, але завжди роби так, як ти вважаєш доцільним. Ти найкраще знаєш фактичний матеріал. Тобі видніше, як його краще викласти".

Над дисертацією я працював успішно. Паралельно опублікував кілька праць, в тому числі першу брошуру про 300-річчя возз'єднання України з Росією, про Б.Хмельницького як державного діяча. Написав перші рецензії на нові наукові праці, серед них і на монографію І.Крип'якевича про зв'язки Західної України з Росією і Україною. Її дисертація була завершена достроково – у травні 1955 року. Строк аспірантури закінчувався у листопаді 1955 року.

При обговоренні дисертації, як то буває з усіма, мене і хвалили, і гостро критикували. Хвалили за те, що достроково подав роботу до захисту, що робота написана на належному рівні. Тема нова, не була предметом дослідження. А тут монографія на 350 сторінок. Тоді такі були вимоги. Подобалося ученим і те, що в дисертації розкриваються зв'язки між трудящими Чехії, Словаччини і Закарпаття, яке входило до складу Чехословаччини, що події в Чехословаччині в 1929–1933 роках показано на фоні міжнародного становища і т.д. А критикували за упушення: слабо висвітлено селянський рух в 1929–1933 роках, не показано місця і ролі інтелігенції в політичному житті країни і т.д. Та найбільше зауважень було по мові і стилю. Навіть вносилися пропозиції, щоб дати роботу на літературну редакцію. Але проти виступив Ф.Шевченко. Він заявив, що кожна робота відбиває рівень розвитку і специфіку автора. Нехай дисертація І.Гранчака відбиває і його рівень розвитку, а не редактора. Крамоли немає. Ми бачимо його зростання і в галузі мови. Та все ж він уродженець Закарпаття і мова місцями засмічена діалектизмами. Нехай так і буде. Всі погодилися.

І 17 листопада 1955 року я захистив кандидатську дисертацію. Голосування було одностайним. Цьому сприяла не тільки моя робота, але й глибокозмістовна рецензія проф. Д.Похилевича. Він був медієвістом, а дисертація написана по новітній історії Чехословаччини. Як славіст він сказав, що дисертація І.Гранчака – нове слово в науці. Ні в Чехословаччині, ні в тодішньому СРСР такої узагальнюючої праці про становище країни в 1929–1933 рр. не було. Дисертація відтворює всю складність життя і боротьби в Чехословаччині в роки кризи. Другим офіційним опонентом був канд. історичних наук, спеціаліст з історії Чехословаччини І.Петерс. Він також високо оцінив дисертацію, підкреслив, що автор використав джерела на семи мовах – українській, російській, чеській, словацькій, угорській, англійській і німецькій. Ви-

ступуючи на захисті, В. Жебокрицький заявив: "Я вітаю Вас, Іване Михайловичу з успішним завершенням кандидатської дисертації. Як старійшина істориків-славистів України я радий, що наша родина поповниться ще одним молодим ученим, який має досвід наукової роботи і може працювати над документами на семи мовах."

У той же час я вже працював у Ужгородському університеті (з 15 серпня 1955 р.), і дійсно, мені довірила кафедра загальної історії читати курс історії південних і західних слов'ян. Так я став славистом.

М.В. Ви працювали в УжДУ з серпня 1955 року, читали курс "Історія південних і західних слов'ян", брали участь у конференціях славистів. Коли і при яких обставинах Ви почали досліджувати історію Угорщини новітнього часу і докторську захистили з історії Угорщини?

Я не тільки читав курс історії південних і західних слов'ян, але і активно продовжував працювати в науковому плані по історії Чехословаччини. Спочатку я продовжував досліджувати і публікувати праці, пов'язані з темою кандидатської дисертації. Протягом другої половини 50-х років я опублікував ряд статей в наукових збірниках Інституту історії АН України, в наукових записках УжДУ. Тут іде справа по лінії славістики.

Але на початку 60-х років постало питання про тему, яка б могла стати докторською дисертацією. Спочатку я думав про історію Чехословаччини XIX ст., бо в 20–30-х роках все було вичерпано. Опублікували ґрунтовні роботи І. Мельникова по 20-х роках, С. Прасолов по 30-х роках, О. Хланта і С. Пруниця охопили все міжвоєнне двадцятиріччя. До того вийшли з друку праці московських славистів – Е. Фірсова, І. Попа, київських – І. Петерса, А. Кізченка. Я проаналізував доробок учених і для себе місця в 20–30-х роках не знаходив. Тому саме я попробував свої сили на дослідженні історії суспільної думки Чехії та Словаччини середини XIX ст. Протягом двох років я опублікував близько 10 статей про радикальних демократів Чехії та Словаччини, про чесько-словацько-українські зв'язки, про Й. Фріча та ін.

Зробивши перші розвідки, я переконався, що виконати докторську в історії суспільної думки Чехії та Словаччини я не зможу, бо не маю відповідної підготовки. Справа в тому, що більшість документів того часу були на німецькій мові, а я її досконало не вивчав. Це була моя слабкість. Я обговорив ці аспекти з Ф. Шевченком, В. Жебокрицьким, І. Мельниковою, яка тоді уже працювала в Києві. У мене на певний час вступила якась розгубленість. Але пошуки не припинялися.

При цих роздумах я поїхав у відрядження до Москви. Крім І.Мельникової, яка мені багато допомагала, в Москві я мав і земляків. Уже відомим ученим в той час був випускник УжДУ А.Пушкаш, який досліджував новітню історію Угорщини. Молодим кандидатом наук став також випускник УжДУ І.Поп, який досліджував зовнішню політику Чехословаччини, чехословацько-угорські зв'язки.

З А.Пушкашем я почав дружити ще в роки аспірантського життя. Він не тільки давав поради, з ким зустрітися, де працювати, де які документи можна знайти, але і в гуртожиток аспірантів мене влаштував, що було немаловажним, бо готелів для рядових людей практично не було. При обговоренні моїх проблем з темою Андрій Іванович якось зауважив: "Чехістів у нас хоч відбавляй. Кожен 3–4 історик-славист є чехістом. Що, коли б ти звернув увагу на історію Угорщини". Я тут став міркувати: з історії Чехословаччини лише в Україні працювали близько 10 чоловік, а з історії Угорщини один М.Лебович (ЛДУ) та кілька чоловік в Ужгороді – М.Троян, В.Худанич, В.Хайнас, І.Мешко, В.Гомоннай, Я.Штернберг.

З Андрієм Івановичем ми все обміркували і вирішили: докторську для І.Гранчака шукати на ниві Угорщини. За період цього відрядження було названо кілька тем і розроблено перші варіанти проспектів. Мій перехід на історію Угорщини підтримав й І.Поп. При розмові він заявив, що історію Чехословаччини не варто покидати повністю, а лише згорнути трошки роботу, а з історії Угорщини писати докторську. В цій думці було зерно правди і я скористався нею.

Повернувшись в Ужгород, я почав працювати над угорською літературою. Вивчив опубліковане, проглянув бібліографію з історії Угорщини 20–30-х років. І незабаром прийшов до висновку: зупинитися на темі: "Угорщина в 1919–1929 роках". М.Троян і М.Лебович працювали по 1918–1919 роках, В.Хайнас – по 30-х роках, В.Худанич брав післявоєнні роки, А.Пушкаш – період війни. А я зупинився на політичній історії 1919–1929 років.

Над темою я працював більше шести років. Це були роки дуже напруженої роботи. Працюючи над докторською, я не брав відпустки творчої тривалістю в два роки. Все це я робив до певної міри в секреті, бо мав би чимало заздрісників. Не брав я з цієї ж причини і відпустки на 6 місяців. І така форма була. А все робив за рахунок відпусток, в періоди сесій, коли лекцій не було, й вихідних днів. Одна людина, з якою я ділився своїми планами, – це був зав. кафедрою історії СРСР І.Шульга. В першій половині 60-х років він також форсував роботу над докторською, у 1962 році навіть монографію опублікував, але планів

своїх боявся відкрити. Ми розуміли один одного, ділилися досвідом, читали один одному виконані розділи. Підтримка з боку Іллі Гавриловича, а він один час був заступником декана історичного факультету, а потім членом і секретарем парткому, була для мене дуже важливим фактором. Йому було легше, бо дисертацію писав з історії Закарпаття другої полов. XVIII – першої полов. XIX ст. і всі матеріали знаходилися в обласному архіві в Берегові, а я обрав тему з історії Угорщини, тому треба було, окрім Берегова, думати про архіви і бібліотеки Москви, Будапешта, Ленінграда. Були дні, коли я заздрих Іллі Гавриловичу (правда, білою заздрістю) через те, що він обрав кращу тему, ніж я. Заспокоювало лише одне: я все ж таки працював завідуючим кафедрою загальної історії. Об'єктом моїх досліджень мала бути історія зарубіжних країн. Це придавало мені сили.

Уже в 1962–1964 роках колеги по роботі помітили, що я переключився на дослідження історії Угорщини новітнього часу. Вийшли з друку перші наукові статті з історії робітничого руху у виданнях УжДУ, далі в міжвузівському збірнику "Питання нової та новітньої історії", в "Українському історичному журналі", а далі брошури. Щорічно я по 4–5 разів їздив у відрядження то до Москви чи Ленінграду, то до Будапешта. Благо, що керівництво факультету (деканами були В.Ілько і С.Міщенко) не заперечувало проти відряджень, але допомогти фінансово не могли. Більшість відряджень були без оплати, за власний рахунок.

Особливо складно було із відрядженнями в Будапешт. Тут мені поради давав тоді ще доцент Я.Штернберг. Він також досліджував питання історії Угорщини, часто їздив без офіційних відряджень в Будапешт і ділився зі мною досвідом. Головне було мати квартиру в угорській столиці, а на прожиття не так багато потрібно було. Він познайомив мене з рядом учених, окремі з яких працювали на профспілковій роботі і приймали мене як гостя з України, з Ужгородського університету. Для мене за заниженими цінами давали харчування: "Вендейк ебейд" ("Обід для гостя"). Це мене матеріально дуже підтримувало. А квартиру я мав у тітки Марії. Вона з 1939 року жила в Будапешті, працювала робітницею, жила скромно, але мала однокімнатну квартиру, правда, без опалення. Зимою ми підігрівали ліжко розжареною цеглою. Як би не було, а дах над головою був, а часом і чашка гарячого чаю. Це для мене було просто знахідкою. Літом тітка приїжджала до нас в Ужгород, а восени і зимою, особливо під час зимової сесії, я був її гостем.

Дуже мило ставилися до мене працівники архівів і бібліотек Угорщини. Їм було досить приємно, що в Україні, зокрема в Ужгороді, вивчають угорську історію. Допомогали мені у визначенні напрямків досліджень учені Інституту історії Угорської АН. До одних я звертався за рекомендацією Я.Штернберга, який мав широке коло друзів серед угорських учених, до інших – за рекомендаціями А.Пушкаша. Він був просто своєю людиною в Інституті історії АН Угорщини. Тему всі схвалювали, але вказували на складності: в Угорщині слабким був робітничий рух, Комуністична партія знаходилася в підпіллі, документів мало збереглося, матеріали Соціал-демократичної партії не опрацьовані, вченим не доступні.

Працюючи в угорських архівах, я міг використати техніку: мікрофільми, ксерокси. Але це було дуже дорогим задоволенням. На допомогу прийшли вчені Ніредьгазького педінституту (проф. П.Гаршвальві) і Сегедського педінституту (доцент Іштван Нодь), з якими УЖДУ мав творчі зв'язки. На моє прохання, вони оформляли мені гарантійні листи і оплачували за мікрофільмування і ксерокопіювання. Це дуже прискорило мені роботу в архівах. Я швидко зібрав не лише матеріал по темі дисертації, але з новітньої історії Угорщини загалом – це матеріали фондів МВС Угорщини, протоколи засідання уряду, Міністерства соціальної опіки та ін. Ще й досі всі матеріали не опрацьовав. Вони чекають своєї черги. Частина матеріалів я давав дипломантам і дисертантам.

Крім перешкод і труднощів чисто наукового плану, мали місце події, які також заважали мені в нормальній роботі і пояснити які я і до сьогодні не можу. Так, на початку 1961 року, коли моя сім'я проживала на вул. Митрака, 11, сталася подія, яка надовго відволікла мене від роботи. У моїй квартирі був проведений негласний обшук і з бібліотеки зникло чимало цінних книг, виданих іноземними мовами.

А було так. У нас працювала дівчина з Турянщини, яка доглядала за донькою Маріанною, якій було більше року, бо дружина вийшла на роботу. Одного дня ми приходимо додому, а дівчина заявляє нам: "Із домоуправи приходила бригада, перевіряли, чи справні включателі, і оглядали горище, чи не протікає де-небудь". Я був дуже здивований такої ввічливості працівників домоуправи і не придав тому особливого значення. Але через кілька днів я піднявся на горище, де у мене зберігалася література, бо в 2-х кімнатах місця для книг не було, і побачив, що всі мої книги розкидані, перемішані. Коли почав ретельніше проглядати, то виявилось, що окремих книг з історії Чехословаччини і Угорщини (це були іноземні видання) не стало.

Ми з дружиною стали дуже переживати, оглядати квартиру: чи не зникли ще якісь речі. Але все було на своїх звичних місцях.

Та все ж мене турбувало це, і я відправився в будинкоуправління з'ясувати, що то була за бригада ремонтників. Вислухавши мою розповідь, домоуправ засміявся і сказав: у мене є будинки, де мешканцям на голову все протікає і немає кому ремонтувати. До вас я не посилав ніякої бригади, бо в мене просто не вистачає людей.

Це ще більше поглибило мої сумніви і якось лякало: хто це міг зайти в квартиру під брехливим приводом ремонту, провести обшук у моїх книгах і навіть дещо прибрати з того, що потрібне мені в роботі.

Ми жили на спільному коридорі з сім'єю, де була мати і двоє дівчат. Якось одного дня я розповів про все старшій дочці (вона була медсестрою і вчилася на вечірньому медфаці) Ніні. Вислухавши, вона зніяковіла і сказала, що бачила ту бригаду, як вона в квартиру заходила. Із чотирьох чоловік вона впізнала одного, рудуватого, який, за її словами, колись працював у КДБ. Просила нікому про це не говорити.

Картина для мене прояснювалася: або це був обшук, або якась помста. Після цього довго думав, як бути: йти зі скаргою чи все залишити так, як було. Вирішив не давати ніяких скарг. Фактів то в нас не було. Послатися на сусідку Ніну, значить зіпсувати їй усе життя.

Час брав своє. Ми з дружиною заспокоїлися, наказали дівчині, яка доглядала за дитиною, більше нікого не пускати в квартиру. Але пережите залишило слід у душі. Мене це дуже хвилювало і від роботи надовго відволікло.

Через два роки знов повторився випадок, якому тяжко було дати пояснення. У жовтні 1963 року, коли я вже проживав по вулиці Горького, 53, квартиру нашу було обкрадено. Ми з дружиною були дома, спали, а якась нечиста сила пролізла через балкон і вікно туалету в квартиру. Ї знов цікавили його не коштовності Гранчака, а книги, мікрофільми, фотокопії документів. Все це знаходилося у прихожій, де в стіні була вмонтована велика шафа. Гість чи гості поводили себе дуже цільно, бо навіть закурив хтось у квартирі. Ніяких речей не взяли, лише книги, мікрофільми і різну писанину.

Коли я прокинувся і помітив, що в квартирі хтось був, то дуже розгубився. Телефону у мене не було і я постукав до сусіда проф. Х.Руденка, попросив вибачення, розповів, що трапилося, і з їх телефону викликав міліцію.

Прибули два чергові, все обстежили і склали протокол. Думка працівників міліції була одна: злодії були інтелектуалами. Різних речей вони могли взяти багато, але обмежилися папірцями та книгами.

Згодом мене викликали в міліцію, питали, чи вияснилося що-небудь з книгами. Мав зі мною розмову і працівник КДБ, який курирував університет (очевидно, міліція повідомила його, бо я нічого не розповідав).

Цей випадок також дуже схвилював мене. Ми вирішили поміняти квартиру, бо в тій жити було страшно. Я звернувся до ректора університету проф. Д.Чепура, розповів про все і попросив замінити при можливості квартиру. Він дав згоду, хоч зауважив, що це не вихід із становища. Треба шукати корінь зла, а не міняти квартири. Через деякий час Г.Іванова, зав. кафедрою іноземних мов, збудувала будинок, і ректор мені запропонував обмін. Це трохи заспокоїло мене. Але всі турботи з заміною квартири, з тим, що пропало, дуже заважали мені в роботі.

Через два роки, влітку 1965, коли уже робота над докторською завершувалася, трапився курйозний випадок. Десь у червні місяці 1965 року я разом з проф. Г.Марченком, членом кафедри, поїхав у відрядження до Москви. Жили ми в різних місцях: Г.Марченко в готелі, а я на квартирі. У мене на пл. Пушкіна була стабільна приватна квартира ще з часів аспірантури. Але працювали ми разом в Публічній бібліотеці. Ї зали у нас були спільні, бо Григорій Васильович працював над історією Румунії, він завершував роботу над докторською, а я працював над історією Угорщини. Спільно ми ходили на обіди в їдальню Спілки письменників СРСР, що по вул. Герцена, бо це було близько і дуже смачно готували, ціни були нижчі, як в інших їдальнях.

Одного дня ми пообідали з Григорієм Васильовичем і розпрощалися, бо він ще залишався, а я того ж дня від'їжджав поїздом Москва – Будапешт. Коли ми розходилися, то я ще в присутності Г.Марченка взяв і викинув свій читацький квиток (тимчасовий), який заважав мені в кишені.

Приїхавши в Ужгород, я через кілька днів відзвітував у бухгалтерії і спокійно працював. Роботи було багато, бо йшла сесія заочників. У мене було багато лекцій. Одного дня мені передзвонила із прийомної Марія Альбертівна – це була шанована всіма людиною, до мене ставилася особливо добре, бо я земляк її чоловіка Сливки, ми з Нового Давидкова, і попросила зайти в ректорат. Під великим секретом вона розповіла мені, що уже кілька разів приходили з КДБ, брали в кадрах мою справу і довго перечитували, з бухгалтерії брали документи по відрядженню і також у них копалися. "Будь обережний, Іване Михайловичу, – заявила Марія Альбертівна, – бо то не добре, коли вами цікавляться працівники КДБ".

Після цієї розмови було чимало недоспаних ночей, неповноцінних робочих днів. Я хвилювався, не знав як поступати.

Через деякий час на факультет по вул. Жовтневій, 32 приходять два працівники КДБ. Доручили секретарю факультету викликати мене з лекції, яку я читав заочникам. Мене дуже хвилювало те, що викликали з лекції і запропонували закінчити і йти з ними в КДБ. Я заявив, що в КДБ я піду, але прошу дозволити закінчити лекцію, пообідати, а тоді вже піти. Дозволу на це я не одержав. Довелося сказати студентам, що в мене дуже важливі справи, змушений відлучитися, а тому лекцію продовжимо наступного разу. Це була уже остання пара, студенти розійшлися, а я в супроводі двох працівників КДБ відправився в управління. Можете уявити, скільки я пережив за ці хвилини.

В управлінні КДБ мене уже чекала перепустка і один з чергових провів мене в приймальню начальника. Я недовго просидів, як мене запросили в кабінет головної особи.

Мене посадили за великий стіл, на якому уже стояв магнітофон. Сказали, що буде зі мною співбесіда і магнітофон усе запише.

Розмову вів зі мною начальник КДБ Жабченко (забув ім'я). Він почав з того, що заспокоював мене, просив не хвилюватися, а на питання відповідати чітко і точно, що пам'ятаю. Я хотів в'яснити, в чому справа, чого мене треба допитувати. Жабченко відповів: справа важлива, ми хочемо вам допомогти, а тому старайтеся спокійно відповідати на наші запитання. Про суть справи я розповім наприкінці.

Почалася майже двогодинна розмова. Мені ставили питання, а я відповідав. Всі питання були пов'язані з моїм перебуванням у відрядженні в Москві. Питали, над чим працював, з ким зустрічався, про що говорили, що говорив мені Г.Марченко, про що ми говорили в сім'ї А.Пушкаша, у якого за час відрядження я два рази побував. Жабченко вів себе дуже спокійно, розмова йшла лагідно, хоч відчувалося моє хвилювання.

В ході розмови Жабченко показав мені замовлення на окрему літературу і запитав, для чого мені потрібні були книги із спецфонду, видані в Англії, США, чого мене цікавила література угорських емігрантів, видана у Відні, і т.д. Я дуже був здивований, що він так добре все знав. Такі дані могла зібрати особа, яка слідувала за мною в Москві.

Нарешті показав мені ряд документів: тимчасовий читацький квиток до Публічної бібліотеки, кілька листівок проти КПРС і Радянського Союзу, виданих самвидавом, і запитав, що я можу про це сказати. Я розглянув і заявив: квиток мій, я його викинув у смітник в ідальні по

вул. Герцена, про листівки нічого не знаю. Жабченко дуже довго розмовляв зі мною про це і просив згадати, хто мене агітував проти СРСР. Розмову вів дуже коректно, за всяке слово просив вибачення і підкреслював, що хоче мені допомогти. Я ніяк не міг зрозуміти, в чому моя вина тут. Я листівок не друкував і не поширював.

Нарешті, Жабченко мені заявив, що в той день, коли я повертався поїздом з Москви до Чопа, на всіх станціях в поштових скриньках виявлено листівки, в досить великій кількості. На станції Ніжин в поштової скриньці серез листівок був і мій квиток. Що я можу з цього приводу сказати?

Я довго роздумував, а потім заявив: на станції у Ніжині я з вагона не виходив, бо не було потреби, квиток я викинув у їдальні по вул. Герцена. Це добре пам'ятаю і це бачив Г.Марченко. Там ми з ним розходилися.

Розмову Жабченко закінчив так: "Я особисто вірю, що ви листівок не писали і не поширювали, але тінь падає на вас за цей антирадянський вчинок. Ви поступили необережно, викинувши квиток у кошик для сміття. З документами так не поступають".

Він попросив вибачення за все і сказав нікому не розповідати. Більше про це мова не йшла. Я нікому не розповідав. Тепер же, в переддень 70-річчя, вирішив розповісти, як про фактор, який дуже загальмував мене в роботі. Марні переживання, надмірні хвилювання дуже шкодять людині. У цьому випадку я не засуджував працівників КДБ, бо вони виконували доручену їм справу. Але робили це дуже примітивно. На факультеті довго розмовляли про те, що І.Гранчака працівники КДБ викликали з лекції й повели з собою.

Отже, труднощів було чимало, але і допомоги я отримував немало. У складних умовах роботи в архівах та в переживаннях з приводу чудернацьких обшуків, звинувачень у поширенні антирадянських листівок я завершував роботу над докторською. На шляху стояла ще й така проблема, як передрук написаного. Я готовий був платити по 2 крб. за сторінку, але не міг знайти друкарки, яка б вільно читала мій почерк. Це дійсно була проблема, бо почерк у мене дуже поганий. Я швидко пишу і випускаю не тільки окремі літери, особливо закінчення, але і цінні слова. Була у мене добра друкарка, "професор по передруках" М.Балаж, але вийшла заміж за чеха і переїхала в м. Млада Болеслав. Вихід із становища запропонувала дружина Анна Дмитрівна, також історик за фахом. Вона записалася на курси машиністок при Будинку офіцерів, швидко освоїла друкування двома руками і все написане мною передрукувала. Я пишу дуже швидко,

по 20–25 сторінок у день (часто й за ніч), а вона ледве встигала друкувати.

Розміри дисертації тоді були великі. Моя вийшла 1300 сторінок – три томи рукопису. Автореферат також підготував 150 стор. А скільки було статей, брошур, доповідей – все передрукувала дружина. Спасибі їй за це!

На літо 1966 року рукопис дисертації я закінчив. Я зробив, що міг. Але чи є робота докторською дисертацією? Про це мені тяжко було судити. Першим, до кого я звернувся, був А.Пушкаш. Він уже захистив на той час докторську, став провідним спеціалістом з історії Угорщини. Я відправив роботу поштою в Москву, бо так дешевше. Благо, що пошта при комуністах добре працювала.

З другим примірником роботи я подався до Львова, до професора М.Лебовича, також відомого спеціаліста з історії Угорщини. Мартин Фармашевич мене прийняв на квартирі, в моїй присутності роботу проглянув і перше питання: "Як Ви збрали стільки матеріалу про робітничий рух в Угорщині. Адже ж, як мені відомо, там були два страйки і все. Угорський робітничий рух був слабким. Невже на двох страйках можна так багато написати?" Ці слова професора мене вбили. Я не знаходив слів для відповіді. А потім зібрався з силами та й відповів: "Я досліджував не одні страйки, а життя робітничого класу, діяльність його партій і профспілок". У відповідь почув: "Добре, залишайте роботу, я прочитаю, у мене є молодий кандидат наук, спеціаліст з історії Угорщини Г.Кіпаренко, і ми скажемо вам свою думку".

Попрощавшись, я відправився до Ужгорода. І всю дорогу, і дома думав про роботу, ночами не спав, а дома робота не брала. І так майже три тижні.

Коли одного вечора задзвонив телефон. Виявляється із Москви. До мене зателефонував А.Пушкаш. Я з нетерпінням чекав його слів, його думку про роботу. Андрій Іванович був небагатослівним, бо телефон дорогий. Він сказав, що робота сподобалась, рівня докторської досягла. Він має ряд зауважень і викладе їх в листі. Поки одержиш, то копію роботи скорочуй (у нього був варіант 1600 стор.). Це мені придало духу. Я повірив у свої сили.

Незабаром добра звістка прийшла зі Львова. М.Лебович також схвалив роботу, високо оцінив проблематику, зробив ряд суттєвих зауважень і сказав: "Я готовий виступити на захисті офіційним опонентом". Більшого мені і не потрібно було.

Я з натхненням реалізував зауваження, дружина передрукувала начисто роботу, а наймолодший брат Василь, який був студентом, все вичитував і посилення писав. Цех запрацював.

У березні 1967 року я подав роботу на обговорення кафедри, а далі і вченої ради історичного факультету. Обговорення проходило зовсім не просто. Одні сумнівалися в актуальності теми (а робота уже виконана), інші вважали, що потрібно поглибити висвітлення окремих аспектів. Але добре, що при голосуванні і на кафедрі, і на вченій раді більшість було "за" рекомендацію. Я дуже вдячний колегам за підтримку. Тут вирішальну роль зіграли І.Шульга, Е.Балагурі, Я.Чубуков, Г.Марченко, В.Ілько... Ї кафедральна молодь підтримала мене. Один М.Лелекач на раді не голосував "за", бо вважав, що в оформленні посилянє чимало недоліків, відчувалася поспішність. Я не засуджував доц. М.Лелекача, бо посилення – це є органічна частина роботи. Правий був доц. Я.Чубуков, який виступив проти Лелекача і заявив: оформлення є оформленням, а ми оцінюємо зміст дослідження. Робота може бути рекомендована до захисту. Це зіграло вирішальну роль при голосуванні.

У травні 1967 року я подав роботу на вчену раду Київського державного університету. Мав тут проблему, бо у мене не було монографії. Публікацій було більше півсотні, обсягом більше 100 друкованих аркушів, але окремої книжки не було. У Львові ректор Г.Максимович не хотів взяти до захисту без монографії. В Києві мені допомагали заступник декана А.Кізченко, проф. В.Жебокрицький, заступник голови ради. А головою ради був проф. П.Лавров, спеціаліст з історії робітничого руху України. Розглянувши мою справу, сказав: "Монографій у Вас немає, але публікацій є на дві докторські. Я даю Вам дозвіл на захист". Далі продовжив: "Одну ваду бачу на шляху проходження роботи – молодість її автора. Вам усього 40 років, а докторами у нас стають після 50-и. Та закарпатця приймемо в доктори і в 40 років. Будемо разом з колегою В.Жебокрицьким агітувати членів ради за вас".

Захист проходив 27 листопада 1967 року. Офіційним опонентом виступив проф. А.Пушкаш із Москви, якого дуже цінили як спеціаліста з історії Угорщини. Його оцінка роботи була вирішальною. Другим опонентом виступив проф. В.Жебокрицький. Він спеціаліст з історії Болгарії, але також мав праці з історії робітничого руху. Третім опонентом виступив доктор істор. наук, професор, член-кореспондент АН України, Герой Радянського Союзу В.Клоков, спеціаліст з проблем антифашистської боротьби. Оцінки роботи були високими, науково об'єктивними. Опоненти вказували і на недоліки, упущення, які потім я врахував при підготовці монографії до друку. Голосування членів ради було однакостане – 19 присутніх, 19 "за".

Так я став доктором наук, спеціалістом з історії Угорщини, але славістику і надалі не залишав.

Коли підсумовувати шлях до докторської, то можна сказати, що вирішальними факторами були: цілеспрямована праця, підтримка друзів, колег по роботі, рідних і знайомих. Були і наукові вдачі. Бог допомагав, бо добре здоров'я давав, натхнення до праці. Не можу не підзначити і об'єктивні умови: як доцент я мав високу зарплату, що міг добре жити і навіть у 1960 році разом з І.Шульгою автомобіль "Москвич" придбали. Мені дали чотирикімнатну квартиру, ректорат допомагав відрядженнями. Було й труднощів чимало – об'єктивного і суб'єктивного характеру, – але потяг до праці перемагав усе.

М.В. На середину 60-х років Ви стали відомим вченим у галузі гунгарології. В 1967 році Ви були наймолодший доктор історичних наук в Україні. Як складався дальший шлях наукових досліджень?

Дійсно, коли я успішно захистив докторську, то для багатьох співробітників університету, навіть близьких колег, це було наче блискавка серед білого дня. Мій захист проходив у понеділок 27 листопада 1967 року, а через день 28 листопада проходили загальноуніверситетські партійні збори і секретар парткому І.Шульга оприлюднив факт захисту. Ілля Гаврилович розповідав, що присутні в залі загомоніли: одні одних перепитували, чи правильно почули про захист І.Гранчаком докторської. А після зборів до секретаря парткому підійшов один із завкафедрями і запитав: "Слухай, Ілля Гаврилович, Ти добре знаєш Гранчака і його роботу. Скажи, якого чорта він захищав? Як це можливо. Адже ж у нього немає монографії, він не брав творчої відпустки". І.Шульга показав телеграму, яку я надіслав йому з Києва, і підкреслив, що рівно в 40 років я став доктором наук. На вченій раді історичного факультету, закриваючи засідання і вітаючи І.Гранчака з успішним захистом, проф. П.Лавров також підкреслив, що Іван Михайлович після затвердження у ВАКу стане наймолодшим доктором історичних наук в Україні.

Після захисту я працював у напрямку гунгарології, але не забув і славістику. Як гунгаролог я публікував матеріали дисертації. В 1968 році видав матеріали "Робітничий рух Угорщини 1919–1925 рр.", далі курс лекцій з новітньої історії Угорщини, а головне, писав розділи до "Історії Угорщини", Т.ІІІ, яку готував до друку Інститут слов'янознавства і балканістики АН СРСР. Я працював над періодом 20-х років і був часом редколегії. Цю роботу я виконував з натхненням, прагнув зробити все на високому рівні, бо участь у написанні третього тому

"Історії Угорщини" вважав проявом поваги до мене як гунгаролога. Книга вийшла в 1972 році. Журнал "Вопросы истории" в 1973, в № 10 опублікував схвальну рецензію, в якій і період 20-х років, описаний мною, одержав високу оцінку.

Як гунгаролога мене було включено до складу радянської частини Комісії істориків СРСР і Угорщини. Це також надавало мені сил, бо з України я єдиний був членом Комісії. Вчені Москви вважали мене науковим керівником гунгарологів Закарпаття. Дійсно, в УЖДУ та й за його межами над питаннями історії Угорщини працювало понад 10 чоловік. Ї центром їх групування була кафедра загальної історії, якою я завідував.

Комісія істориків СРСР і Угорщини регулярно кожного року проводила засідання почергово: то в Радянському Союзі, то в Угорщині. На багатьох із цих засідань я виступав з доповідями, брав участь у наукових дискусіях. Це збагачувало мене як вченого і педагога. Керівником радянської частини комісії був академік А.Окладніков. До складу комісії входили академік Ю.Бромпей, доктори історичних наук А.Пушкаш, Т.Ісламов, Л.Нежинський та ряд ін. На одній із книг, яку подарував мені в 1981 році А.Окладніков, написано такий автограф: "Вельмишановному Івану Михайловичу на згадку про спільну і плідну працю в Комісії істориків СРСР і Угорщини". Спілкування з цими вченими, робота в комісії мене дуже збагатили.

Крім того, УЖДУ мав тісні зв'язки з Ниредьгазьким і Сегедським педінститутами, з Дебреценським університетом. Як спеціаліст з історії Угорщини я часто виступав з доповідями на конференціях в цих вузах. Паралельно з цим я не покидав і славистичної тематики. Моя робота як педагога зобов'язувала мене ретельно стежити за славистичною літературою, продовжувати славистичні дослідження. Об'єктом моїх наукових пошуків залишалася історія Чехословаччини новітнього часу. Найкраще, що я зробив за цей час, – це опублікував спільно з проф. КДУ А.Кізченком монографію про зв'язки Чехословаччини з країнами Центральної та Південно-Східної Європи (1984 р.). У 1985 році книжка брала участь у республіканському конкурсі праць, опублікованих в Україні, і була нагороджена грамотою Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти як краща книга 1985 року.

Кожних три роки я брав участь у всесоюзних славистичних конференціях, які проходили поперемінно в основних славистичних центрах – Київ, Харків, Львів, Чернівці, Мінськ, Воронеж, Краснодар та ін. Це були чудові форуми славистів. Брالی участь не тільки вчені тодішнього СРСР, але і зарубіжних країн. Конференції підводили підсумки

зробленого Академією наук і вузами, накресливали шляхи розвитку славістичних досліджень, обговорювали питання поліпшення викладання історії слов'янських народів у вузах. Я був незмінним членом оргкомітету славістичних конференцій, практично на кожній виступав з доповіддю, брав участь у наукових дискусіях. Як визнання досягнень славістів УжДУ в 1982 році Всесоюзна славістична конференція проходила в Ужгороді. Тема: "Вузлові питання розвитку історико-славістичних досліджень". На конференцію прибуло більше 270 учених, які представляли 84 вузи і наукові установи. Серед учасників конференції було 12 учених із зарубіжних країн – Чехословаччини, Угорщини, Болгарії та Югославії. До конференції було видано матеріали (благо, міністерство тоді виділяло кошти), програми – все, що потрібно для успішної роботи вчених. Конференція пройшла організовано. На підсумковому засіданні конференція винесла подяку Закарпатській обласній раді, ректорату УжДУ, оргкомітету і особисто мені за велику підготовчу роботу.

Славістична конференція 1982 року була подією в моєму житті як славіста, як завідуючого кафедрою загальної історії УжДУ. Вона збагатила мене новими науковими ідеями, розширила мої зв'язки і зв'язки кафедри із ученими різних країн. Мені здається, що і курс слов'янської історії після 1982 року я став краще читати, вносив більше елементів наукової новизни.

Як славіст я брав участь у двох світових форумах істориків. Разом із завідуючим кафедрою історії СРСР І.Шульгою я був офіційним делегатом XIII Всесвітнього з'їзду істориків (Москва, 1970 рік). Згодом теж був офіційним делегатом дев'ятого Всесвітнього з'їзду славістів (Київ, 1983 рік) і за кращу доповідь в секції історіографії слов'ян одержав ювілейну медаль Оргкомітету.

Підсумовуючи роботу в галузі історії двох країн – Чехословаччини та Угорщини, мало сказати, що більше я зробив по гунгарології. Вагомий внесок у вивчення історії Угорщини внесли проф. В.Гомоннай, Я.Штернберг, М.Троян, В.Худанич, І.Мешко, В.Хайнас, кандидати наук І.Мандрик (у 1997 році захистив докторську дисертацію), І.Андрусак, І.Горват, І.Повхан, Е.Чейпеш, Р.Біров та ін. Дуже успішно працювала в галузі угорського мовознавства та літератури група філологів на чолі з проф. П.Лизанцем. Це було однією з передумов відкриття в 1988 році в Ужгороді на базі УжДУ Центру гунгарології (директор проф. П.Лизанець).

Безперечно, що опубліковані мною з історії Угорщини та Чехословаччини праці не вільні від ряду недоліків. Відчувається в них і дух часу

тоталітаризму, та цінності своєї як дослідження окремих періодів історії сусідніх країн вони не втратили.

М.В.Іване Михайловичу! Ви досить докладно розповіли про дослідження в галузі історії Чехословаччини і Угорщини. Але проглядаючи список Ваших праць, я помітив серед них чимало досліджень з історії Закарпаття. Яке Ваше ставлення до них?

Дійсно, майже третина моїх праць присвячена історії Закарпаття. Причому охоплюють вони період від найдавніших часів до наших днів. Тут є чимало науково-популярних досліджень, але є суто наукові праці. Я їх дуже високо ціную, вони близькі моєму серцю. Я горджусь тим, що зробив, хоч небагато, в галузі історії краю, який я так люблю, історією якого я горджусь.

Звичайно, цінність праць з різних періодів історії Закарпаття неоднакова. Та і значення їх різне. Є у них чимало суб'єктивізму, впливу духу часу, диктатури комуністичної партії, прояви моєї слабості як історика. Але є у них і нові моменти, нові історичні оцінки. Давно відомою є істина: "Все тече, все змінюється!". Істориком стали відомі нові факти, по-новому можна висвітлювати й події. В умовах цензури часів СРСР історики часто змушені були діяти їй в угоду. Це незаперечна істина. Я признаю недоліки в своїх працях з історії Закарпаття, але не відмовляюся від них. Історичні дослідження, як і люди, мають на собі відбиток часу.

Мене деколи засуджували, що брався за праці з історії стародавнього часу Закарпаття. Та справа в тому, що я багато років очолював госпдогвірну групу УЖДУ, яка проводила розкопки в різних районах Закарпаття. Разом з науковим керівником групи, археологом № 1 Закарпаття проф. Е.Балагурі та досвідченим археологом-польовиком В.Котигорошко (у 1997 році він захистив докторську дисертацію) я вивчав чимало матеріалів і в мене складалася певна уява про старі часи. Більше того, як славіст я багато читав з проблем походження народів, заселення слов'янами Закарпаття, а тому також міг про дещо судити. Вершиною такої роботи була монографія "Древняя история Верхнего Потисья" (1991 р.). Гострою була критика опонентів. Є тут і моя вина, як відповідального редактора. Але фактом є і те, що кращого досі ніхто не зробив. Ми будемо готувати працю до перевидання і врахуємо по можливості думку рецензентів, і результати археологічних розкопок останнього десятиліття. Така праця про стародавню історію Закарпаття конче потрібна.

Чимало праць я написав з історії Закарпаття періоду середньовіччя, культурно-національного відродження, але найбільше

про 20–40-і роки ХХ ст., про радянські і пострадянські часи. Я не буду перераховувати їх, про це, очевидно, скажуть колеги. Одне хотів би наголосити: вищим досягненням у вивченні історії Закарпаття є все ж книга "Нариси історії Закарпаття", т.І (1993 р.), т.ІІ (1995 р.). Я взяв на себе велику ношу – бути організатором авторського колективу. Ніхто мене до цього не кликав, ніхто не обирав. Це йшло від душі, від стремління написати узагальнюючу працю про Закарпаття на сучасній науковій основі. Згодом один з членів авторського колективу (не кочу називати прізвища), коли виникли труднощі, в азарті заявив: "Хто Ти такий, Гранчаку? Хто Тебе обирав на керівника авторського колективу? Що Ти мені директиви даєш!" Це дуже образило мене, але я не став вести полеміку з цим колегою, щоб зберегти колектив авторів, подолати кризу, довести справу до кінця. Ї ось справа завершена. Це головне.

У роботі над нарисами дуже відповідальна робота – складання проспекту. А робив це я сам. Скільки було продумано, перечитано, аналогів розшукано, щоб скласти проект проспекту. Потім його обговорювали, уточняли назви розділів, підрозділів, зокрема матеріал, і писали.

Над першим томом працювали історики старшого покоління – проф. Д.Данилюк, проф. В.Ілько, доц. В.Пальок, проф. Г.Павленко. Велику роботу по підборі ілюстрацій провела канд. істор. наук Н.Керцман.

При написанні другого тому коло авторів було дещо розширене. Мені, як керівнику і редактору, працювати було значно складніше. Великий обсяг роботи провели канд. істор. наук О.Довганич (в 1997 р. захистив докторську), проф. В.Ілько та І.Король, доценти М.Макара, О.Хланта і В.Делеган, С.Пуриця. Залучили молодих істориків – В.Приходька, І.Ліхтея, І.Гапоненко, М.Кляп та ін. З великим трудом, але в 1995 році книга вийшла з друку.

Перші відгуки на книжки позитивні. З'явилися рецензії не лише у виданнях України, але і в Угорщині та Словаччині. Я свідомий того, що не все вдалося належним чином висвітлити. У виданих двох томах є чимало прогалин, слабких місць. Але незаперечним фактом є одне – такого узагальнюючого дослідження історії Закарпаття досі не було. Тепер, хто цікавиться історією краю, може взяти книжку і прочитати. Це нагорода авторському колективу і мені як керівнику, бо гонорар ніхто не платив.

Одна справа написати книжку, а друга – видати її. Держава і копійки не витратила на це. Все робилося на громадських засадах, на кошти

спонсорів. Користуюсь нагодою, хочу назвати ті організації та людей, які з розумінням ставилися до моїх прохань і допомагали фінансово чи матеріально (виділяли друкарський папір) – це Закарпатська обласна державна адміністрація (голова С.Устич), Ужгородська районна адміністрація (голова М.Андрусь), Закарпатська обласна спілка споживчих товариств (голова Л.Мікайло), Рахівська картонна фабрика (директор М.Лукачук), обком профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ (голова В.Балаж), Концерн "Карпати" (генеральний директор О.Ямалов), Закарпатська обласна станція юних натуралістів (директор В.Чепа), Ужгородський універмаг "Україна" (директор Т.Дубровська), Генеральне агентство по туризму в Закарпатській області (генеральний директор В.Мацола), Укрпродконтраст м.Ужгорода (директор пані Цурко) та ін. Виділив значну суму із власних коштів мій добрий друг І.Вашкеба. У нього особлива увага до історії, бо історичний факультет закінчив він і його дві доньки.

Зараз іде робота над третім томом. Колектив авторів ще більше зріс. Центр роботи перемістився в наукові установи Академії наук України. Сподіваюсь, що протягом двох років робота буде завершена.

Я багато працював над історією Закарпаття, коли писалася "Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область". Як член редколегії та заступник головного редактора, я проводив не лише наукову, але і організаторську роботу. Написав вступ до тому, нарис про місто Ужгород, про с.Люту (у співавторстві), редагував, доопрацьовував багато нарисів. За активну участь у написанні "Історії міст і сіл Української РСР. Закарпатська область" у 1975 році мене було нагороджено вищою державною нагородою України – Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР". В нагороді говориться: "За багаторічну плідотворну роботу і активну участь у підготовці та виданні на громадських засадах "Історії міст і сіл Української РСР" Президія УРСР нагороджує І.М.Гранчака Почесною Грамотою".

Результати своїх досліджень частково я втілю в енциклопедичні видання. На замовлення редколегії Української Радянської Енциклопедії я написав близько 30 статей з історії Угорщини, Чехословаччини та Закарпаття. Приблизно стільки ж статей написав для Радянської Енциклопедії історії України. Президія АН Української РСР визнала мене одним з кращих авторів і за активну участь у написанні Української Радянської Енциклопедії нагородила нагрудним значком Академії наук УРСР.

Люблю писати статті до обласної преси. Часто виступав на сторінках "Закарпатської правди" (в старі часи), "Молоді Закарпаття",

а за останні роки полюбив газету "Новини Закарпаття" як таку, що прагне об'єктивно висвітлювати події, не вдається до кон'юнктурщини і проявляє великий інтерес до друкування статей на проблемну тематику з історії Закарпаття і будівництва незалежної України.

Мені виповнилося 70 років. З них майже п'ятдесят пов'язано з навчанням в університеті, де я починав свої наукові пошуки, та науковою роботою на кафедрі загальної історії Ужгородського університету. Працював і у відділах НАН України, які діють в Ужгороді. Я люблю наукову роботу, радий кожній новій праці, яка виходить з друку. І поки будуть сили, здоров'я служитиме, я з пером не розставатимусь. Свій девіз залишаю в силі – ні одного дня без сторінки написаного твору.

З травня 1996 року я очолив новий науковий підрозділ – Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, створений за ініціативи обласної державної адміністрації (голова С.Устич). Призначення мене директором Центру розцінюю як прояв довір'я до мене як ученого і оцінку вкладу у вивчення історії Закарпаття. Зараз багато працюємо над визначенням напрямків наукових досліджень, формуванням структури Центру. Перекоаний, що створення Центру – далекоглядний крок обласної державної адміністрації. Працюючи спільно з ученими Ужгородського державного університету та нового вузу міста – Ужгородського державного інституту інформатики, економіки і права, науковці Центру зможуть внести посильний вклад у вивчення складних питань не лише історії Закарпаття, але і сусідніх країн Центральної Європи – Словаччини, Чехії, Угорщини. Це буде вкладом у розвиток історичної науки незалежної України.

Як педагога з багаторічним стажем мене і сьогодні, на 70-му році життя, тягне до студентів, до учнів. Упродовж багатьох років я читав курс "Всесвітньої історії" в творчій школі. Було чимало викладачів, які насуджували це і вважали, що проф. І.Гранчак потягнувся за "довгим карбованцем". Я скептично ставився до таких думок, а в душі дуже шкодував, що пізно пішов у школу до учнів. Робота в творчій школі вбагачувала мене.

І коли я подав заяву про звільнення з університету, то переживав, що буду сумувати без студентів. Але в історії Закарпаття відбулася одна важлива подія: в Ужгороді відкрито новий вищий навчальний заклад – Ужгородський державний інститут інформатики, економіки і права. Мене радо прийняли в новий колектив вузу і створили всі умови для дальшої педагогічної праці. Я із задоволенням читаю курс "Всесвітньої історії" для слухачів школи-коледжу, що при інституті, а для студентів

факультету права і міжнародних відносин – два нових курси: "Історію держави і права зарубіжних країн" та країнознавство.

М.В. Іване Михайловичу, дозвольте ще одне питання. Ужгородський державний університет, у якому Ви пропрацювали понад 40 років, мав тісні зв'язки з провідними вузами України, Росії, інших країн СНД, з вузами країн Європи і Америки. Як Ви почували себе в колі цих зв'язків, що запам'яталося?

Зв'язки з провідними вузами України, Росії, інших країн СНД, з вузами Європи і Америки – це одна із самих яскравих сторінок історії УжДУ. Як один із співавторів книги до 50-річчя вузу, я прагнув відобразити цю сторону життя в кожному розділі, бо зв'язки з іншими вузами вважаю складовою частиною життя університету. Колектив УжДУ високо цінував міжвузівські стосунки і плідно працював у напрямку їх зміцнення, розширення, підвищення ефективності.

Історичний факультет традиційно був у числі тих, котрі мали найширші зв'язки. В першу чергу історики мали добрі зв'язки з Львівським, Київським і Харківським університетами України, з Московським, Санкт-Петербурзьким, Воронежським і Кемеровським університетами Росії і т.д. В налагодженні зв'язків з іншими вузами значну роль відігравали такі викладачі як Е.А.Балагурі, Я.І.Штернберг, М.В.Троян, Г.В.Павленко, М.П.Тиводар, В.І.Ілько, Т.І.Сопко та ін. Докладені до цього і мої зусилля. Особливо хотілось би відзначити свої тісні зв'язки і співпрацю з ученими Львівського університету – професорами В.П.Чугайовичем, М.Ф.Лебовичем, С.А.Макарчуком, доцентами В.П.Чорнієм, Г.М.Кіпаренком та ін. У Київському університеті нас завжди мило приймали проф. П.А.Лавров, В.А.Жебокрицький, А.Ф.Кізченко, А.К.Мартиненко, Б.М.Гончар та ін., а в Харкові – С.І.Сидельников, Г.Н.Попов та ін. У Московському університеті такою базою була кафедра історії південних і західних слов'ян – професори І.О.Воронцов, В.Г.Карасьов, Л.П.Лаптева та ін., в Санкт-Петербурзькому – С.І.Стецкевич, С.Л.Милников і т.д. На кафедрах цих вузів ми проходили стажування, при їх допомозі працювали в архівах і бібліотеках цих міст, спільно проводили конференції, видавали збірники праць. Для мене найціннішими були стажування в Москві та Санкт-Петербурзі (в кожному з цих вузів по два рази проходив стажування), під час яких я вивчав досвід кращих викладачів кафедр і зібрав багато матеріалу для наукової роботи. В Москві та Санкт-Петербурзі знаходяться світові скарбниці культури – це чисельні музеї російського, західноєвропейського і східного мистецтва, історичні музеї. Проходячи стажування в цих великих містах, я не

просто мав можливість відвідувати музеї, але і як науковець працював у залах і фондах, збирав матеріал для своїх наукових досліджень.

Кафедра загальної історії, як і факультет загалом, мали тісні зв'язки із вченими зарубіжних вузів – Кошицького університету (Словацьчина), Дебреценського університету, Ніредьгазького і Сегедського університетів (Угорщина). Десятки викладачів проходили в них стажування, читали курси лекцій, працювали в бібліотеках і архівах. Перше я був на стажуванні в Кошицькому університеті в 1965 році. Моїм консультантом був завідуючий кафедрою історії філософського факультету доц. Міхал Данілак. Двомісячне перебування в Чехословаччині значно збагатило мене. Кошицький університет дав мені змогу працювати не лише в архівах Східної Словацьчини, але й у Братиславі, Баньській Бистриці, Празі. Саме тоді я зібрав багатий матеріал з історії чехословацько-угорських зв'язків, що було одним із аспектів моєї докторської дисертації. Тут же я прочитав спецкурс для студентів IV курсу філософського факультету "Підкарпатська Русь в складі Чехословаччини 1919–1939 рр.". Такі ж стажування я проходив на базі Кошицького університету кожних п'ять років. Змінювалися теми спецкурсів, місця наукової роботи, але незмінним було одне: прагнення взяти від словацьких учених побільше і віддати їм те, чим самі були багаті.

Під час стажування ми обговорювали перспективи співробітництва двох кафедр. Накреслювали плани проведення спільних наукових і науково-методичних конференцій, видання збірників наукових праць, підготовку підручників і посібників для студентів і т.д. Критикуючи форми і методи співробітництва минулих років, сьогодні частенько закидають такі зауваження: там нічого не було, все зводилося до гулянок, непотрібних екскурсій, ідеологічного камуфляжу. Це груба помилка, прагнення все минуле відкинути, як шотлох, а сьогодні подати в рожевих тонах. Мовляв, лише ми, демократи, зробили зарубіжні зв'язки змістовними, цілеспрямованими. На прикладі скромних відносин кафедри загальної історії УЖДУ і кафедри історії філософського факультету Кошицького університету я спростовую такі науково не обгрунтовані висновки.

Звичайно, під час стажування, обміну делегаціями були і особисті зустрічі, й гулянки – все, що притаманне людям. Мали місце й факти заідеологізованості: ми багато уваги приділяли відзначенню річниць важливих подій 1917 року в Росії, чехословацьких подій 1945 та 1948 років. Не завжди критично ми оцінювали "соціалістичні успіхи", замовчували справжній зміст подій 1968 року. Але не це становило суть наших відносин. Під час стажування і обміну делегаціями ми вивчали

досвід роботи з студентами, обмінювалися досвідом читання лекцій, проведення семінарських занять. Обговорювали підсумки спільних наукових конференцій тощо. Крім проф. М.Данілака, велику допомогу мені надавали проф. Т.Байцура, В.Скрип, доценти А.Ковач, М.Отчеша та ін. Яскравою сторінкою в нашу співдружність увійдуть спільно проведені конференції з проблем словацько-українських зв'язків ХІХ–ХХ ст. (1980 рік), утворення Чехословаччини (1978 рік), визволення Чехословаччини (1985 рік). В Ужгороді проходили такі найважливіші конференції, в яких брали участь і словацькі вчені: "Всесоюзна конференція славистів" (1982 р.), "Інтелігенція Закарпаття ХІХ ст. та її роль в розвитку міжслов'янських зв'язків" (1985 р.), "Ю.І.Венелін і слов'янський світ" (1992 рік), "Антифашистська боротьба в Закарпатті в роки другої світової війни" (1990 рік) і т.д. За підсумками конференцій видано п'ять спільних збірників, серед яких найкращим є "Ю.І.Гуца-Венелін і слов'янський світ" (Ужгород, 1992), упорядкований мною спільно із проф. М. Зимомрею.

Вчені з Кошицького університету також регулярно проходили в УжДУ стажування, читали спецкурси для студентів. Проф. М.Данілак читав спецкурс на тему: "Галичина, Буковина і Закарпаття в революції 1848–1949 рр.". Він є одним із кращих спеціалістів з цього питання. Як проректор по навчальній роботі у 1978 році Данілак кілька разів виступав з доповіддю на історичному факультеті про принципи побудови методичної роботи в Кошицькому університеті. Цікаві спецкурси читали для істориків доц. А.Ковач (про антифашистську боротьбу в Словаччині), Т.Байцура (про роль закарпатоукраїнської інтелігенції в Росії в ХІХ ст.) та ін. УжДУ також надавав їм можливість побувати у Львові, Києві, Москві, Ленінграді. Мені доводилося супроводжувати їх і бачити, як плідно працювали словацькі вчені.

Сказаним не вичерпуються зв'язки з кафедрою історії Кошицького університету, але й воно дає підстави для висновку: такі зустрічі не могли не збагачувати людей, не сприяти поліпшенню підготовки кадрів, розвитку науки. Вони відкривали перспективи зростання викладачів як у науковому, так і в педагогічному аспектах. Ї спроби відкинути все це в наші дні під виглядом боротьби з заідеологізованістю, утвердження демократизму у відношеннях з сусідами може лише збіднити нашу історію.

Крім Кошицького університету, кафедра загальної історії, якою я завідував більше 30 років, мала зв'язки такого ж характеру з Дебреценським університетом, Ніредьгазьким і Сегедським педінститутами. Я майже щорічно бував у цих вузах Угорщини. Читав

невеликі спецкурси чи тематичні лекції: "Угорщина між двома світовими війнами" (Дебрецен, 1975 рік), "Політична культура Угорщини 20–30-х років на фоні європейського політичного життя" (Ніредьгаза, 1982 рік), "Південні слов'яни і Угорщина в середні віки і новий час" (Сегед, 1975 рік), "Історія Угорщини новітнього часу в архівах СРСР" (Сегед, 1985 рік) та ін. Але найбільше часу працював у архівах: Угорському національному архіві, Військово-історичному і в архіві політичної історії, в бібліотечі ім. І.Сечені та ін. Тут я зібрав матеріал на докторську дисертацію "Боротьба угорського робітничого класу проти білого терору і гортиського режиму 1919–1925 рр." (захистив у 1967 р.) та численні монографії й статті, в яких висвітлюються різні аспекти новітньої історії Угорщини. В Ніредьгазькому підінституті нас завжди щиро приймали і надавали допомогу в роботі професори Петер Гаршфалві, Ласло Червеняк, інші викладачі кафедри історії, в Дебрецені – декан факультету проф. Дьюла Лукач, завідуючий кафедрою Іштван Роу та ін. Частими гостями угорських вузів були професори Я.І.Штернберг, М.В.Троян, В.І.Ілько, Е.А.Балагурі, доцент І.О.Мандрик та ін. Спількування з угорськими вченими, хоч воно було частково заідеологізоване, не проходило даремно. На матеріалах, зібраних в угорських архівах, музеях і бібліотеках, захищено шість докторських дисертацій (Я.І.Штернберг, І.М.Гранчак, П.М.Троян, Е.А.Балагурі, В.І.Худанич, В.В.Хайнас) та кілька кандидатських (І.О.Мандрик, Р.А.Біров та ін.). Я безмежно вдячний університету за те, що створив для мене умови для проходження стажування в зарубіжних вузах. Я немало працював, щоб підтримувати зв'язки з вузами зарубіжних країн, але й вони мене збагатили.

Таким є мій шлях у науку.

Ігор Ліхтей,
канд. істор. наук, старший викладач

ІСТОРІЯ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ (СЛОВАЧЧИНА, ЧЕХІЯ, УГОРЩИНА) В ПРАЦЯХ ПРОФЕСОРА ІВАНА ГРАНЧАКА

Значне місце в науковому доробку І.Гранчака займають проблеми новітньої історії країн Центральної Європи, насамперед Чехії, Словач-